

Jerzy Kochanowicz
Dolnośląska Szkoła Wyższa

Wawrzyniec Bojer — szwedzki nauczyciel w polskich szkołach doby kontrreformacji

Laurentius Boierus:
A Swedish Teacher in Polish Schools
during the Counter-Reformation

ABSTRAKT

Wielu historyków wyraża przekonanie, że jednym z istotnych powodów załamania się ofensywy Reformacji w Polsce w XVI wieku była działalność oświatowa zakonu jezuitów. Celem artykułu jest prezentacja sylwetki Wawrzyńca Bojera, Szweda, który pracował jako nauczyciel w polskich szkołach jezuickich, a ponadto stał się znany jako poeta łaciński. Bojer był absolwentem, a następnie nauczycielem seminariów papieskich przygotowujących młodzież do działalności kontrreformacyjnej, jak również profesorem seminarium tłumaczy (*Seminarium Interpretum*) w Dorpacie, unikatowej placówce jezuickiej kształcącej tłumaczy dla misjonarzy katolickich oraz autorów przekładów literatury religijnej na języki bałtyckie. Autor artykułu uzupełnił biografię Bojera o nieznaną w polskim piśmiennictwie fakty, wykorzystując źródła archiwalne oraz opracowania obcojęzyczne (głównie autorstwa norweskiego historyka Oskara Garsteina). Ukazał też sylwetkę Bojera – ważnego dla kultury polskiej humanisty i pisarza – na tle działalności placówek edukacyjnych, z którymi ten jezuita był związany.

SŁOWA KLUCZOWE

Kontrreformacja, Rzeczypospolita Obojga Narodów, historia szkół jezuickich w Polsce, jezuici skandynawscy w Polsce, seminarium papieskie, seminarium tłumaczy w Dorpacie

KEYWORDS

Counter-Reformation, Polish-Lithuanian Commonwealth, history of Jesuit schools in Poland, Scandinavian Jesuits in Poland, Pontifical Seminary, Translators' Seminary in Dorpat

SPI Vol. 21, 2018/2
ISSN 2450-5358
e-ISSN 2450-5366
DOI: 10.12775/SPI.2018.2.001
Nadesłano: 13.12.2017
Zaakceptowano: 2.01.2018
Artykuły i rozprawy

ABSTRACT

Many historians believe that the educational work of the Jesuits was one of the essential factors behind the failure of the Reformation movement in 16th century Poland. The article aims to depict and discuss Laurentius Bojer, a Swede who taught in Polish Jesuit schools and also garnered a considerable reputation as a Latin poet. Bojer graduated from and subsequently taught at Pontifical Seminaries which trained young people to engage in counter-reformatory work. He was also a professor at the Translators' Seminary (*Seminarium Interpretum*) in Dorpat, a unique school that educated interpreters and translators who assisted Catholic missionaries and translated religious literature into Baltic languages. The portrayal of Bojer will include facts as yet unexamined in the Polish literature which the author has gleaned from archives and international studies (chiefly by the Norwegian historian Oskar Garstein). Bojer, a humanist and a writer relevant to Polish culture, will be addressed against the backdrop of the educational work of the schools he was involved with.

Początki Reformacji w Polsce

Przez wieki Polska była uważana za jedno z najważniejszych terytoriów Kościoła katolickiego. W średniowieczu i w późniejszych wiekach nasz kraj był postrzegany jako przedmurze chrześcijaństwa, obszar sprzeciwiający się zagrożeniom na Wschodzie ze strony pogaństwa, islamu a nawet prawosławia, uważanego przez Kościół rzymski za schizmatyczne. Można było zatem oczekiwać, że w XVI wieku, gdy w zachodniej Europie coraz większe tereny przyjmowały naukę reformatorów, ziemie Rzeczypospolitej pozostaną na nią odporne. Tak się jednak nie stało, co więcej: protestantyzm, przede wszystkim w swej odmianie kalwińskiej, zaczął się szerzyć w Rzeczypospolitej Obojga Narodów z niespotykaną siłą, zwłaszcza w wśród magnaterii i szlachty. W połowie XVI wieku ponad 50% świeckich członków sejmu stanowili protestanci, a wśród ogółu szlachty było ich ponad 20%¹. Na ziemiach polskich działało około 1000 zborów protestanckich.

Ten dynamiczny rozwój Kościołów wywodzących się z Reformacji uległ jednak zahamowaniu lub wręcz anihilacji w drugiej połowie

¹ A. Pettegree, *Europe in the Sixteenth Century*, Oxford 2007, s. 268.

XVI wieku. Jedną z przyczyn wyhamowania jego impetu było wewnętrzne rozbitcie ruchu protestanckiego na kilka odłamów, które ze sobą konkurowały, a czasem wręcz siebie zwalczały, ale równie istotnym czynnikiem była zdecydowana, odważna kontrofensywa Kościoła rzymskiego podejmowana przede wszystkim przez jego forpocztę w postaci Towarzystwa Jezusowego.

Kontrreformacyjna działalność jezuitów

Jezuici – nowy, powstały w 1540 roku zakon – rozwijali się bardzo dynamicznie, zwłaszcza w pierwszych dziesięcioleciach swej działalności. W chwili zatwierdzenia przez papieża Pawła III zakon tworzyło tylko dziesięciu mężczyzn, a 16 lat później – w roku śmierci założyciela Ignacego z Loyoli – jezuitów było już około 1000². Od momentu swego powstania do roku 1556 zdążyli oni założyć w Europie 35 szkół średnich (niektóre z nich były ogromne, jak np. liczące 900 uczniów kolegium w Coimbrze), niektóre z uprawnieniami akademickimi. Nie ulega wątpliwości, że jezuiti otworzyli nową erę w europejskiej edukacji, tworząc w następnych dwóch wiekach imponującą sieć instytucji edukacyjnych wszystkich poziomów: 800 szkół i uniwersytetów³.

Podziały powstałe wraz z Reformacją skłoniły wszystkie wyznania chrześcijańskie do tworzenia instytucji edukacyjnych kształcących przywódców życia społeczno-politycznego, świadomych własnej tożsamości religijnej. System szkół jezuickich stał się dla katolicyzmu jednym z najbardziej efektywnych sposobów walki z protestantyzmem, choć nie takie były jego pierwotne cele. Jezuickie placówki były z zasady otwarte dla wszystkich, czy to dla husytów w Czechach, czy luteranów w Niemczech, czy kalwinistów w Polsce. Dla wielu protestanckich rodziców możliwość zapewnienia swym dzieciom starannego wykształcenia w jezuickich szkołach, i to bezpłatnie, okazała się nie do odrzucenia. Efektem były liczne konwersje na katolicyzm nie tylko dzieci, ale całych rodzin, a nawet regionów⁴.

² J. O'Malley, *The Jesuits: A History from Ignatius to the Present*, Lanham (MD) 2014, s. 3.

³ A. Pettegree, *Europe in the Sixteenth Century*, dz. cyt., s. 138.

⁴ C.M. Eire, *Reformations: The Early Modern World, 1450–1650*, New Haven (CT) 2016.

Do Polski sprowadził jezuitów w 1564 roku kardynał Stanisław Hozjusz, czołowa wówczas postać w polskim katolicyzmie. Już w styczniu 1565 roku otworzyli oni kolegium w Braniewie, a w następnych latach doszły kolejne: w Pułtusk, Wilnie, Poznaniu i Jarosławiu. Pod koniec XVI wieku jezuita prowadzili w Rzeczypospolitej już osiem kolegiów (w tym jeden uniwersytet – w Wilnie), w których uczyło się i studiowało ponad 3300 uczniów. W ten sposób zmalało wśród polskiej młodzieży zainteresowanie protestanckimi uczelniami na Zachodzie.

Alumnaty papieskie

Wśród różnych jezuickich instytucji, które dzięki swej atrakcyjnej ofercie edukacyjnej przyczyniły się do stawienia oporu protestantom, zasługują na szczególną uwagę tzw. alumnaty papieskie (zwane później seminariami papieskimi), tworzone od lat 70. XVI wieku. Z placówkami tymi był w sposób szczególnie związany Wawrzyniec Bojer, Szwed, poliglota, humanista i literat, nauczyciel i profesor.

Alumnaty zostały powołane przez papieża Grzegorza XIII (1572–1585) do kształcenia wpływowych katolików z krajów zdominowanych przez Reformację, głównie skandynawskich i północnych. Większość alumnatów prowadzili jezuita. Tak było w Europie Środkowej: w Wiedniu, Dylindze, Fuldzie, Pradze, Grazu, Ołomuńcu, Braniewie, Wilnie, jak również w Japonii i w innych krajach⁵. Alumnaty były utrzymywane, albo przynajmniej w dużej mierze dofinansowywane, przez Stolicę Apostolską. Podlegały szczególnej, podwójnej kontroli. Każdego roku wizytował je prowincjał jezuitów (jak wszystkie placówki prowadzone przez zakon), a co pewien czas ze strony watykańskiej – nuncjusz apostolski.

Program kształcenia w alumnatach pokrywał się z programem nauki w jezuickiej szkole publicznej, a uzupełniano go o takie elementy, jak: nauka rytuałów i ceremonii, śpiewu gregoriańskiego oraz historii Kościoła. Co ważne, absolwenci alumnatów papieskich nie byli zobowiązani – aż do lat 40. XVII wieku – do przyjmowania święceń kapłańskich, mogli spełniać pożyteczną rolę w Kościele katolickim

⁵ R. Zielonka, *Rola alumnatu papieskiego w Braniewie w próbach rekateolizacji Skandynawii w XVI i XVII wieku*, „Rocznik Elbląski” 2016, t. 27, s. 93.

jako ludzie świeccy⁶. Każdy z alumnów mógł wybrać własny model życia, wystarczyło złożenie przysięgi, że w przyszłości pozostanie przy wierze katolickiej.

Lata szkolne Bojera w Sztokholmie

W rodzimym piśmiennictwie biogramy Wawrzyńca Bojera znajdują się m.in. w *Polskim słowniku biograficznym, Encyklopedii katolickiej, Encyklopedii wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy*. W tych opracowaniach, z konieczności syntetycznych, występują jednak pewne braki, dlatego warto szerzej zaprezentować sylwetkę tego jezuitę, wykorzystując przede wszystkim ustalenia norweskiego historyka Oskara Garsteina, rozproszone w jego kilkutomowej źródłowej pracy, dotyczącej działalności Towarzystwa Jezusowego w Skandynawii⁷.

Wawrzyniec (Laurentius) Bojer (Boierus) urodził się w 1561 roku⁸ w Sztokholmie. Jego ojcem był pochodzący z Belgii architekt Willem Boy de Malinas, który pozostawał na służbie króla Gustawa I Wazy oraz jego synów Eryka XIV i Jana III⁹. W dostępnych źródłach brakuje informacji, gdzie Wawrzyniec zdobył swoje podstawowe wykształcenie, natomiast pewne jest, że zanim opuścił rodzinne miasto w wieku 17 lat, uczęszczał przez jakiś czas do królewskiego kolegium w Sztokholmie (*Collegium Regium Stockholmense*) – uczelni założonej w 1576 roku przez króla Szwecji Jana III Wazę¹⁰. Ten luteranśki władca, ożeniony z polską królowną Katarzyną Jagiellonką, która zachowała prawo do pozostania katoliczką, wspierał wbrew tradycji swojego ojca Kościół rzymskokatolicki w Szwecji, licząc na zbliżenie między luteranizmem a katolicyzmem.

⁶ Tamże, s. 96.

⁷ O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia*, t. 1–4, Oslo – New York 1963–1992.

⁸ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, red. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 55. Tadeusz Sinko pisze, że Bojer urodził się w roku 1562 lub 1563 (Boierus, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 234), co nie znajduje jednak potwierdzenia w źródłach.

⁹ O. Garstein, *Boierus (Boienus, Boy) Laurentius*, w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús*, t. 1, red. Ch.E. O'Neill, J.M. Domínguez, Madrid 2001, s. 470.

¹⁰ *Nordisk Familjebok*, t. 5, Stockholm 1906, s. 533.

Założenie kolegium sztokholmskiego wiązało się z kryzysem, jaki przeżywał od początków Reformacji uniwersytet w Uppsali – jedyna w kraju wyższa uczelnia, opuszczona jednak przez studentów, którzy wybrali luterzańskie uniwersytety w Niemczech, ponieważ kadra profesorska w Uppsali nie cieszyła się uznaniem¹¹. W tej sytuacji król Jan III otworzył w Sztokholmie własną uczelnię, oferującą typowe wykształcenie humanistyczne, czyli kursy łaciny i greki, następnie poetyki i retoryki, uzupełnione filozofią i zwieńczone teologią, a wszystko przeplatane muzyką. Placówka była dość duża, przeznaczona dla ok. 300 studentów, głównie młodych katolików świeckich i księży. Rektorem uczelni został Wawrzyniec Mikołaj Norwegus, postać nietuzinkowa, działająca na młodych ludzi jak magnes, która musiała wywrzeć wielki wpływ również na swego imiennika Wawrzyńca Bojera. Warto wspomnieć o Norwegusie, ponieważ losy Bojera spleść się miały jeszcze kilkakrotnie z losami jego mentora i mistrza.

Wawrzyniec Norwegus – mistrz Bojera

Norwegus, choć podawał się i uchodził za wybitnego luterńskiego teologa, był w rzeczywistości jezuitą¹². Jak wskazuje jego nazwisko – był Norwegiem. Od 10 roku życia kształcił się w szkołach protestanckich, najpierw w Oslo, a potem w Kopenhadze, aż wreszcie trafił na uniwersytet w Lowanium, gdzie dokonał konwersji na katolicyzm i w 1564 roku wstąpił do zakonu jezuitów. Swe staranne wykształcenie uzupełnił studiami u sławnego jezuickiego teologa Roberta Bellarmina. Zaraz po ukończeniu studiów papież Grzegorz XIII wysłał go do Szwecji, aby rozpoczął tam tajną misję nawracania protestantów na katolicyzm. Król Jan III mianował Norvegusa, uchodzącego za protestanta, najpierw rektorem swego kolegium, a w roku 1577 powierzył mu odpowiedzialność za oba gimnazja kraju w Wadstanie

¹¹ O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia*, t. 3: *Jesuit Educational Strategy 1553–1622*, Leiden – New York 1992, s. 36.

¹² Por.: *Laurentius Nicolai Norvegus*, w: *Norsk biografisk leksikon*, https://nbl.snl.no/Laurentius_Nicolai_Norvegus [dostęp: 13.12.2017]; H. Westerlund, *Laurentius Norvegus*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, znaczenie*, red. S. Archemczyk, J. Gusowski, J. Jeziński, Olsztyn 2005, s. 371–378; P. Królikowski, *Norvegus*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 13, Lublin 2009, kol. 1409.

i w Sztokholmie. W ten sposób Norvegus objął nadzorem cały system szkolnictwa w Szwecji. Jednak już w 1578 roku generał jezuitów Everard Mercurian zaczął nalegać, aby Norvegus zrezygnował z administrowania kolegium¹³. W 1580 roku norweski jezuita otrzymał od papieża polecenie ujawnienia swej prawdziwej tożsamości, wraz z innymi jezuitami pracującymi w Szwecji, co doprowadziło do zamknięcia całej misji¹⁴.

Zanim to nastąpiło, Norvegus kierował uczelnią, w której studiował Wawrzyniec Bojer. Można przypuszczać, że młody student poznał prawdziwą tożsamość swego rektora i innych profesorów kolegium i już wtedy powziął zamiar zaangażowania się w pracę kontrreformacyjną i wstąpienia do zakonu jezuitów. To marzenie nie mogło się jednak ziścić w Szwecji, Bojer musiał opuścić kraj i udać się do któregoś z zagranicznych kolegiów.

Okazją do wyjazdu ze Sztokholmu nadarzyła się w maju 1578 roku, gdy stolicę opuszczał jezuicki mówca, teolog i dyplomata Antonio Possevino – legat papieski, który podejmował w Szwecji starania o zakończenie wojen inflanckich. Wyruszał teraz w drogę przez Braniewo i Gdańsk, aby zdać relację papieżowi Grzegorzowi XIII ze swojej zakończonej misji¹⁵.

Studia Bojera w alumnatach papieskich w Pradze, Ołomuńcu i Wilnie

Possevino postanowił zabrać ze sobą pięciu młodych, zdolnych szwedzkich katolików, aby umieścić ich w jednej z uczelni papieskich w Rzymie. Wśród wybrańców znalazł się siedemnastoletni Wawrzyniec Bojer. Można przypuszczać, że Possevino wywarł duży wpływ na całą piątkę, choćby dlatego, iż podróżowali razem całym tygodniami. Ten autor monumentalnego dzieła *Bibliotheca selecta*, opublikowanego 15 lat później, był czołowym szermierzem kontrreformacji, przekonany, że właśnie szkoły jezuickie mogą się przyczynić do przywrócenia pobożności (*pietas* – rozumianej nie tylko jako przestrzeganie zasad religii katolickiej, ale również jako dbałość

¹³ S. Obirek, *Antonio Possevino SJ i jego misja do Szwecji*, „Nasza Przeszołość” 1997, nr 88, s. 98.

¹⁴ Por. *Laurentius Nicolai Norvegus*, dz. cyt.

¹⁵ S. Obirek, *Antonio Possevino SJ*, dz. cyt., s. 95.

o interesy Kościoła rzymskokatolickiego i zakonu jezuitów) oraz do zatrzymania protestanckiej „herezji”¹⁶.

Wawrzyniec Bojer, w odróżnieniu do pozostałej czwórki swoich towarzyszy, nie dotarł do Rzymu, lecz zatrzymał się po drodze w Pradze, gdzie Possevino umieścił go w nowo utworzonej instytucji kierowanej przez jezuitów, a mianowicie w alumnacie papieskim przy jezuickim uniwersytecie *Collegium Clementinum*, otwartym 20 lat wcześniej przez Piotra Kanizego jako placówka konkurencyjna wobec szacownego, wywodzącego się jeszcze z XIV wieku uniwersytetu Karola. *Clementinum*, typowa jezuicka uczelnia wyższa, prowadziła klasy humanistyczne, a ponadto zajęcia z filozofii i teologii, podczas gdy na uniwersytecie karolińskim działały wówczas tylko wydziały prawa i medycyny¹⁷.

Immatrikulacja Wawrzyńca Bojera w *Clementinum* dokonała się w nietypowym momencie, bo pod koniec roku akademickiego – w lipcu 1578 roku. Uroczyste zakończenie roku akademickiego odbywało się w jezuickich placówkach oświatowych 31 lipca, a zajęcia wznawiano 1 września – po miesiącu wakacji. Bojer nie tylko został zapisany na uniwersytet, ale stał się również pierwszym mieszkańcem alumnatu papieskiego ufundowanego przez papieża dla dwunastu studentów¹⁸.

Clementinum i działający przy nim alumnat papieski były ważnymi instytucjami dla katolicyzmu, ponieważ zajmowały się kształceniem zdolniejszych księży diecezjalnych oraz jezuitów pochodzących ze Skandynawii, a ponadto były miejscem schronienia dla studentów z północy Europy, dla których brakło miejsca w jezuickich kolegiach w Braniewie i Wilnie. Właśnie w Pradze opracowywano też plany działań kontrreformacyjnych dla krajów skandynawskich¹⁹.

Possevino ruszył tymczasem do Rzymu, ale po drodze – w Ołomuńcu – erygował 10 października 1578 roku kolejny alumnat papieski przy działającym w mieście od 1566 roku jezuickim kolegium, drugim co do wielkości w Czechach. Uczelnia ta miała od 1573 roku status

¹⁶ T. Bieńkowski, „*Bibliotheca selecta de ratione studiorum*” Possevina jako teoretyczny fundament kontrreformacji, w: *Wiek XVII – Kontrreformacja – Barok. Prace z historii kultury*, red. J. Pelc, Wrocław 1970, s. 299.

¹⁷ L. Koch, *Jesuiten-Lexikon*, Paderborn 1934, s. 1462.

¹⁸ O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation*, t. 3, dz. cyt., s. 138.

¹⁹ Tamże, s. 139.

uniwersytetu z dwoma wydziałami: filozoficznym (będącym następcą średniowiecznego wydziału sztuk wyzwolonych) oraz teologicznym²⁰.

Zimą 1579 roku do Ołomuńca przeniósł się z *Clementinum* również Wawrzyniec Bojer, przybywając tam właściwie zaraz po rozpoczęciu działalności alumnatu, uposażonego przez papieża Grzegorza XIII dla utrzymania 50 studentów²¹. Bojer został immatrykulowany w dniu 23 marca 1579 roku, ale trudno ustalić, do której klasy uczęszczał²². Na pewno przebywał w uczelni przez sześć lat, otrzymawszy po czterech latach stopień bakałarza filozofii (w dniu 21 lipca 1583 roku)²³, a po kolejnych dwóch (25 sierpnia 1585 roku) – magistra filozofii²⁴. Rzecz w tym, że kurs filozofii trwał zwykle trzy lata, zatem jest prawdopodobne, że Bojer uzupełniał w Ołomuńcu program średniej szkoły humanistycznej, zanim rozpoczął filozofię.

Był człowiekiem świeckim, zatem wraz z innymi alumnami papieskimi pozostawał na utrzymaniu papieża w zakresie mieszkania i wyżywienia, natomiast sam musiał się starać o ubranie. Alumnat w Ołomuńcu, będący zgodnie ze swym programem placówką międzynarodową, był przeznaczony dla studentów pochodzących z krajów skandynawskich i północnych, ale także Rosji i Węgier. Jednym z powodów tak odległej lokalizacji alumnatu od krajów pochodzenia uczniów była chęć uchronienia ich przed interwencją rodziców. Przy przyjmowaniu do szkół jezuickich obowiązywała zasada wyrażenia zgody przez rodziców lub opiekunów na pobyt ich synów w placówce²⁵. Nie zawsze było to jednak możliwe w krajach, które przestały być katolickie. Zdarzało się, że rodzice pozostawali protestantami, a syn przechodził na katolicyzm. Wówczas istniało ryzyko, że rodzice pojawią się w szkole i zabiorą swoje dziecko. Jeśli jednak ta znajdowała się w znacznej odległości od miejsca zamieszkania (jak np. Ołomuniec w stosunku do krajów skandynawskich), to takie niebezpieczeństwo mało.

²⁰ L. Koch, *Jesuiten-Lexikon*, dz. cyt., s. 1325.

²¹ O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation*, t. 3, dz. cyt., s. 218.

²² Tamże, s. 378.

²³ Tamże, s. 225.

²⁴ Tamże, s. 227.

²⁵ Por. Reguła nr 9 prefekta klas niższych, w: *Ratio studiorum, czyli Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego*, oprac. K. Bartnicka, T. Bieńkowski, Warszawa 2001, s. 70.

W czasie pobytu Bojera w alumnacie w Ołomuńcu studenci skandynawscy opracowali podręcznik gramatyki języka szwedzkiego. Wydaje się naturalne, że Bojer brał udział w tych pracach, tym bardziej że jednym z profesorów kolegium był od listopada 1582 do czerwca 1585 roku jego mistrz Wawrzyniec Norwegus²⁶.

Po ukończeniu studiów filozoficznych Wawrzyniec Bojer wyruszył w długą drogę do Wilna, gdzie przy słynnej Akademii Wileńskiej działał również alumnat papieski.

Akademia Wileńska oferowała pełne wykształcenie filozoficzne i teologiczne. Dla studentów ze Skandynawii była to najbardziej prestiżowa uczelnia, która ustępowała miejsca tylko słynnemu *Collegium Romanum*. Sam alumnat, do którego trafił Bojer, był mniejszy niż w Ołomuńcu, bo przeznaczony tylko dla kilkunastu studentów i to starszych (nie dla dziesięcioletnich chłopców), którzy mieli już za sobą szkołę średnią, a teraz studiowali filozofię lub/i teologię²⁷.

Zadania po wstąpieniu do zakonu jezuitów

Bojer studiował teologię tylko przez dwa lata, po czym wstąpił 20 sierpnia 1587 roku do Towarzystwa Jezusowego w Krakowie i rozpoczął dwuletni nowicjat²⁸. Brak informacji w źródłach o tym, co robił po ukończeniu nowicjatu w 1589 roku aż do roku 1594, gdy otrzymał w Wilnie święcenia kapłańskie. Najprawdopodobniej pracował jako nauczyciel w jezuickich gimnazjach, być może uzupełniał swe wykształcenie teologiczne (pełny kurs teologii trwał bowiem cztery lata) lub studiował matematykę, gdyż w późniejszych latach był profesorem tego przedmiotu w Wilnie. Ponieważ z jego biografii wynika, że znał język włoski, nie można wykluczyć, iż przebywał przez jakiś czas w Rzymie. Życiorys Szweda wymaga w tym względzie uzupełnienia.

W latach 1595–1597 Wawrzyniec Bojer pełnił odpowiedzialną funkcję w prowincji polskiej, a mianowicie profesora retoryki w seminarium nauczycielskim w Jarosławiu, przeznaczonym do kształcenia

²⁶ O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation*, t. 3, dz. cyt., s. 229.

²⁷ *Wilno*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, dz. cyt., s. 739–743.

²⁸ *Bojer*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, dz. cyt., s. 55.

młodych jezuitów – przyszłych nauczycieli²⁹. W wykładach trzymał się zapewne programu kształcenia z kolegium w Pradze, w którym przebywał niegdyś przez kilka miesięcy.

Kształcenie tłumaczy w Dorpacie

W 1598 roku Wawrzyniec Bojer trafił do unikatowej instytucji edukacyjnej, mianowicie do seminarium tłumaczy (*Seminarium Interpretum*) w Dorpacie, dzięki dobrej znajomości języków klasycznych, a ponadto szwedzkiego, niemieckiego, polskiego, włoskiego oraz podstaw estońskiego. Ta jezuicka placówka, założona przez Possevina w kwietniu 1583 roku, powstała w celu kształcenia i wychowania tłumaczy języków nowożytnych, takich jak: estoński, szwedzki, rosyjski, niemiecki i polski³⁰. Tereny obecnej Estonii i Łotwy pozostawały bowiem w obrębie zainteresowań jezuitów polskich od chwili zdobycia Inflant przez Stefana Batorego w 1582 roku aż do czasu zajęcia tej części kraju przez Szwedów w roku 1625. Uczniowie seminarium w Dorpacie, wywodzący się zazwyczaj z niższych warstw społecznych, musieli znać co najmniej dwa języki używane w okolicy. Ich zadaniem było wspieranie misjonarzy jezuickich pracujących w Estonii, Moskwie, na Rusi, w Łotwie, Szwecji i Finlandii oraz dokonywanie przekładów ksiązek katolickich na znane sobie języki³¹.

Oczywiście to łacina pozostawała uniwersalnym językiem ludzi wykształconych, językiem Kościoła katolickiego, nauki, prawa i dyplomacji. Dlatego w zwykłych szkołach jezuickich, podobnie zresztą jak i w protestanckich, nie przywiązywano zbytnej wagi do nauki języków ojczystych, skupiając się na łacinie, która dawała przepustkę do świata wiedzy i kultury. Języki narodowe, określane mianem ludowych (*linguae vulgares*), rozwijały się stopniowo i dopiero z czasem zaczęły być uważane za równie ważne jak łacina. Dopiero w XVIII wieku wprowadzono je do programu nauczania w szkołach jezuickich.

²⁹ *Seminarium nauczycielskie*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, dz. cyt., s. 610–611.

³⁰ E. Tarvel, *Gymnasium Dorpatense 1583–1625*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1990, t. 33, s. 20.

³¹ *Seminarium papieskie*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, dz. cyt., s. 611.

Kadra nauczycielska seminarium tłumaczy, składająca się głównie z obcokrajowców, liczyła od 1590 roku 12 jezuitów, wśród których wyróżniał się właśnie Bojer. Od 1598 roku przebywał on w Dorpacie na stałe, natomiast wcześniej pojawiał się tam okresowo, uwalniając się od licznych zajęć dydaktycznych i organizacyjnych w Braniewie, Wilnie i Jarosławiu³².

W 1600 roku Dorpat został zajęty przez wojska szwedzkie, a jezuickie gimnazjum i seminarium tłumaczy zawiesiło swą działalność; część zakonników została zatrzymana i wysłana do Szwecji. Wawrzyniec Bojer został wówczas mianowany przez polskiego prowincjała Hieronymusa Dandiniego asystentem swojego mistrza Wawrzyńca Norwegusa w *negotio Septentrionali*, czyli w misji północnej³³. Obaj rozpoczęli pracę w Braniewie, trwającą trzy lata.

Zajęcia na Akademii Wileńskiej

W 1603 roku Bojer przeniósł się do Akademii Wileńskiej, gdzie prowadził wykłady z matematyki w ramach II roku filozofii. Te zajęcia powierzano specjalnie do tego przygotowanym profesorom. Zachował się rękopis wykładów Bojera z 1603 roku. Jego zajęcia obejmowały: dodawanie, odejmowanie, mnożenie i dzielenie liczb całkowitych i ułamkowych oraz sprawdzanie tych działań, ciągi arytmetyczne i geometryczne, zasadę proporcji (twierdzenie Talesa), zasadę fałszywego założenia, obliczanie pierwiastków drugiego i trzeciego stopnia, obliczanie pola powierzchni, zastosowanie matematyki w astronomii, *Sferę* Johanna de Sacro Bosco³⁴, obliczanie współrzędnych

³² A. Żak, *Bojer*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1985, kol. 742.

³³ Osoba Bojera stała się znana generałowi jezuitów Kladiuszowi Acquavivie dzięki opinii, jaką wystawili o nim szwedzcy imigranci w Polsce, informujący w liście do przełożonego zakonu, że energię Bojera można spożytkować do propagowania wśród Szwedów alumnatów papieskich, tworzonych dla studentów z dalekiej północy. List szwedzkich imigrantów (bez daty) z rekomendacją dla Bojera znajduje się w ARSI, Polonia, vol. L, fol. 204r-4v. Został on wysłany za pośrednictwem Wawrzyńca Borlange SJ, udającego się do Rzymu w 1600 roku. Zob. A.P. Bieś, L. Grzebień, M. Inglot, *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, t. 1: *Polonia*, Kraków 2002, s. 84.

³⁴ W 1230 roku angielski astronom John of Holywood (zwany Johannes de Sacro Bosco) napisał dzieło pt. *Tractatus de Sphaera (O sferach)*, poświęcone

geograficznych miejscowości, układ kalendarza kościelnego, budowę zegara słonecznego oraz opis przyrządów matematycznych³⁵.

Od 1604 roku Bojer pełnił funkcję ojca duchownego w kolegium w Wilnie³⁶, czyli zajmował w hierarchii zakonnej trzecie miejsce po rektorze i tzw. ministrze, zajmującym się dyscypliną i sprawami materialnymi domu zakonnego. W ten sposób doceniono charakter i religijność Szweda, gdyż zadania ojca duchownego powierzano z reguły księżom łagodnym z natury i wyrozumiałym, czytany w literaturze religijnej, którzy wspierali studentów i rozładowywali napięcia przez duchowe rozmowy. Oprócz tego Bojer pracował jako nauczyciel poetyki, retoryki, kontrowersji (uproszczony kurs teologii) i matematyki, wykładanej w ramach kursu filozofii³⁷.

W tym czasie dał się poznać jako humanista i pisarz. Być może spłacał w ten sposób dług zaciągnięty u Possevina, który 25 lat wcześniej umieścił go jako pierwszego alumna w założonym przez siebie seminarium w Pradze. W *Bibliotheca selecta* pisał bowiem Possevino, że słowa wypowiedane (również w szkołach) ulatują, a książki pozostają. Dobre książki przynoszą wiele korzyści, gdy zachęcają ludzi do pobożnego życia. Są potrzebne w dużej liczbie i wszędzie³⁸.

Bojer opublikował najpierw pod pseudonimem „Emilian Engler” utwór w języku łacińskim pt. *Pompa Casimirana*, w którym upamiętnił uroczyste przeniesienie sztandaru św. Kazimierza do katedry w Wilnie w dniu 4 marca 1604 roku³⁹. Celem autora było wsparcie w ten sposób starań Zygmunta III o szerzenie kultu św. Kazimierza – patrona Litwy.

Z kolei pod pseudonimem „Krzysztof Zawisza” napisał utwór pt. *Carolomachia*, w którym skrytykował politykę Karola IX Szwedzkiego,

ziemi i jej miejscu we wszechświecie. Praca służyła przez następne cztery wieki jako podręcznik akademicki z zakresu matematyki.

³⁵ E. Giacziauskas, *Prepodawanie matematiki w Wilnjusskom uniwersitecie do 1650 goda*, „Lietuvos Matematikos Rinkiny” 1972, nr 2, s. 194–195; L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej: Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym 1983, s. 117–118.

³⁶ O. Garstein, *Boierus*, dz. cyt., s. 471.

³⁷ Bojer, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, dz. cyt., s. 55.

³⁸ T. Bieńkowski, „*Bibliotheca selecta de ratione studiorum*” Possevina jako teoretyczny fundament kontrreformacji, dz. cyt., s. 299.

³⁹ A. Jensen, *Suecica in der polnischen Literatur*, w: *Le Monde Oriental*, Uppsala 1906–1907, s. 135.

a opiewał zwycięstwo katolików nad szwedzkimi wojskami protestanckimi pod Kircholmem (1605)⁴⁰. Rok później opublikował tekst broniący zakon jezuitów przez oszczerstwami pt. *Apologia contra calumnias Jesuitarum* (1606) oraz *Historia de somniis eorumque eventibus* (bez daty)⁴¹. Oprócz wierszy pamiątkowych pisanych po łacinie, stworzył poemat zatytułowany *Ode de Principes Divos Suciae, Gothiaequae Tutelares*, umieszczony na końcu dzieła Joannesa Vashoviusa o świętych skandynawskich (Colonia, 1623). I w tym zapewne posłuchał Possevina, który apelował do współczesnych sobie poetów, aby porzucili renesansową manierę zajmowania się tematyką pogańską i erotyczną, a zwrócili się ku sprawom religijnym⁴². Mimo że w dokumentach zakonnym stwierdzono, iż Bojer znał tylko podstawy języka estońskiego, to jest on autorem niewielkiego utworu również w tym języku⁴³.

Ostatnie lata pracy w kolegiach w Braniewie i w Wilnie

W 1608 roku Wawrzyniec Bojer rezydował znów w kolegium w Braniewie, gdzie pracował jako profesor kontrowersji teologicznych. Wykładano je w ramach dwuletniego kursu, wraz z Pismem św. i teologią moralną, w celu przygotowania mniej zdolnych studentów do pracy duszpasterskiej. Kontrowersje nie wchodziły w skład wyższego kursu teologii scholastycznej.

Jednocześnie Bojer należał do grona jezuitów wygłaszających tzw. egzorty, czyli mowy zachęcające członków sodalicyj mariańskiej, działającej przy kolegium w Braniewie, do etycznego postępowania i pielęgnowania życia religijnego. Zwyczajowo wygłaszano egzorty raz w miesiącu lub raz na dwa miesiące. W przypadku przemówień kierowanych do uczniów z młodszych klas posługiwano się językiem polskim, natomiast w prelekcjach dla starszych używano łaciny.

⁴⁰ Bojer mógł zaczerpnąć pseudonim „Krzysztof Zawisza” od jednego ze swoich uczniów – Krzysztofa Zawiszy Kieżgajło (1578–1670), późniejszego marszałka wielkiego litewskiego. Zob. tamże, s. 135.

⁴¹ O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation*, t. 3, dz. cyt., s. 230.

⁴² T. Bienkowski, „*Bibliotheca selecta de ratione studiorum*” Possevina jako teoretyczny fundament kontrreformacji, dz. cyt., s. 302.

⁴³ Tekst został opublikowany dopiero w połowie XX wieku: H. Biezais, A. Saareste, *Tuntematon vironkielinen 1500-luvun teksti*, „Virittäjä” 1954, t. 58, nr 1, s. 47–61.

Egzorty trwały od kwadransa do godziny. Pierwszą mowę wygłosił Bojer 27 października 1608 roku – w wigilię świętych apostołów Szymona i Judy⁴⁴. Następne – 14 czerwca 1609 roku – z okazji uroczystości św. Trójcy, a następnie 14 lutego i 21 grudnia 1610 roku oraz 16 stycznia 1611 roku. O tej ostatniej napisano, że została przyjęta z wdzięcznością przez słuchaczy (*in oratorium exhortationis audiendae gratiae recipiunt*)⁴⁵.

Treść egzort Bojera nie jest znana, ale można przypuszczać, że były to typowe zachęty do regularnej spowiedzi i komunii świętej, do okazywania wzajemnej miłości oraz roztropnego doboru przyjaciół. Bojer wiedział, że słuchający go sodalisi wrócą wkrótce do swoich krajów jako świeccy lub księża, dlatego zapewne zachęcał ich do wytrwałości, wierności katolickiej wierze oraz do religijnej gorliwości w obliczu czekających ich niebezpieczeństw.

W 1613 roku Wawrzyniec Bojer wrócił do Wilna, gdzie zakon powierzył mu ważne zadanie kształcenia młodych jezuitów: został socjuszem magistra nowicjatu w Wilnie⁴⁶, czyli osobą odpowiedzialną za dyscyplinę wśród nowicjuszy i koordynację ich codziennych zajęć. Od następnego roku (1614) był również prefektem (czyli zwierzchnikiem) alumnatu papieskiego – instytucji, której funkcjonowanie znał bardzo dobrze, bo w alumnatach zdobył swe wykształcenie przed wstąpieniem do zakonu, a potem stale z nimi współpracował.

W latach 1615–1616 Bojer pracował jako profesor retoryki w kolegium w Nieświeżu, a w 1617 roku został ojcem duchownym alumnów w Wilnie, czyli otrzymał typową funkcję pełnioną przez dojrzałych, niekiedy zaawansowanych wiekiem jezuitów. Potem jeszcze przez dwa lata (od 1618 roku) był prefektem gimnazjum w Braniewie, pierwszej placówce oświatowej utworzonej przez jezuitów na ziemiach polskich. Właśnie tam zmarł 13 lutego 1619 roku, przeżywszy 58 lat⁴⁷.

Przez całe życie zakonne był przede wszystkim nauczycielem, czyli wykonywał zadania typowe dla wszystkich jezuitów, którzy już

⁴⁴ “Sacro studiosorum audito in Congregatione a R.P. Boiero exhortationem habita”. Zob. O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation*, t. 3, dz. cyt., s. 193n.

⁴⁵ Tamże, s. 194.

⁴⁶ O. Garstein, *Boierus*, dz. cyt., s. 471.

⁴⁷ *Bojer*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, dz. cyt., s. 55.

od czasów przełożonego generalnego Diego Layneza mieli „dzie-
lić ciężar odpowiedzialności za prowadzenie szkół”⁴⁸. Każdy jezuita
musiał przynajmniej przez część swojego życia uczyć w gimnazjum,
natomiast najzdolniejsi wykładali również filozofię i teologię, nie-
raz przez całe życie⁴⁹. Do nich właśnie należał Wawrzyniec Bojer,
choć nie wszedł do grona największych uczonych zakonu, bo w te-
ologii poprzestał na prowadzeniu niższych kursów, bez teologii
systematycznej.

Znaczenie działalności Wawrzyńca Bojera

Sylwetka Wawrzyńca Bojera zasługuje na przypomnienie z kilku
powodów. Po pierwsze, był on jednym z wielu nauczycieli obcokra-
jowców (do końca XVI wieku było ich w polskiej prowincji ponad
180), zaangażowanych w ramach zakonu jezuitów w dynamiczny
rozwój szkolnictwa na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów
w pierwszych latach jego działalności, wnosząc w to szkolnictwo no-
woczesne trendy oświaty europejskiej. Szkolnictwo jezuickie rozwi-
jało się w XVI wieku szybko, między innymi dzięki doborowej mię-
dzynarodowej kadrze, która zdobyła wykształcenie w renomowanych
europejskich uczelniach. Kryzys, który pojawił się w szkolnictwie
jezuickim w Polsce pół wieku później, był spowodowany m.in. za-
mknięciem się środowiska jezuickiego we własnym sarmackim gro-
nie i brakiem dopływu świeżych kadr kształconych za granicą.

Po drugie, Wawrzyniec Bojer był przez całe życie związany z in-
stytucją alumnatów papieskich, placówek, których działalność zosta-
ła starannie zaplanowana (głównie przez Possevina) i konsekwentnie
realizowana, przyczyniając się do sukcesu katolickiej kontrreformacji.
Co ważne, nie były to instytucje przeznaczone głównie dla kształ-
cenia księży, lecz tzw. zaangażowanych katolików świeckich, którzy
następnie w swoich środowiskach prowadzili ukrytą, aczkolwiek
efektywną działalność kontrreformacyjną.

⁴⁸ „Tutti oridinariamente doveranno portar parte del peso delle schuole”. List
do przełożonych Towarzystwa, Rzym, 10 sierpnia 1560, w: *Epistolae et acta
Patris Jacobi Lainii*, t. 5: 1560–1561, Matriti 1915, s. 166.

⁴⁹ P. Grendler, *The Culture of the Jesuit Teacher 1548–1773*, „Journal of Jesuit
Studies” 2016, t. 3, nr 1, s. 24.

Po trzecie, Wawrzyniec Bojer jest ważny dla kultury polskiej jako humanista i pisarz łaciński, który właściwie zrozumiał swą rolę profesora nauk humanistycznych, dlatego jego nauczaniu towarzyszyła wysoko oceniana działalność pisarska.

Bibliografia

- Bieńkowski T., „*Bibliotheca selecta de ratione studiorum*” Possevina jako teoretyczny fundament kontrreformacji, w: *Wiek XVII – Kontrreformacja – Barok. Prace z historii kultury*, red. J. Pelc, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1970, s. 291–307.
- Bieś A.P., Grzebień L., Inglot M., *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, t. 1: *Polonia*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.
- Biezais H., Saareste A., *Tuntematon vironkielinen 1500-luvun teksti*, Virittäjä 1954, t. 58, nr 1, s. 47–61.
- Eire C.M., *Reformations: The Early Modern World, 1450–1650*, Yale University Press, New Haven (CT) 2016.
- Epistolae et acta Patris Jacobi Lainii*, t. 5: 1560–1561, Typis Gabrielis Lopez del Horno, Matriti 1915.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, red. L. Grzebień, Wydawnictwo WAM, Kraków 1996.
- Garstein O., *Boierus (Boienus, Boy) Laurentius*, w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús*, t. 1, red. Ch.E. O’Neill, J.M. Domínguez, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2001, s. 470–471.
- Garstein O., *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia*, t. 1–4, Universitetsforlaget, Oxford University Press, Oslo – New York 1963–1992.
- Garstein O., *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia*, t. 3: *Jesuit Educational Strategy 1553–1622*, E.J. Brill, Leiden – New York 1992.
- Grendler P., *The Culture of the Jesuit Teacher 1548–1773*, „Journal of Jesuit Studies” 2016, t. 3, nr 1, s. 17–41.
- Giacziauskas E., *Prepodawanie matematiki w Wilnjusskom uniwersitete do 1650 goda*, „Lietuvos Matematikos Rinkiny” 1972, nr 2, s. 194–195.
- Jensen A., *Suecica in der polnischen Literatur*, w: *Le Monde Oriental*, Akademiska Boktryckeriet Edv. Berling, Uppsala 1906–1907, s. 134–148.
- Koch L., *Jesuiten-Lexikon*, Verlag der Bibliothek SJ, Paderborn 1934.
- Królikowski P., *Norvegus*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 13, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, kol. 1409.
- Laurentius Nicolai Norvegus*, w: *Norsk biografisk leksikon*, https://nbl.snl.no/Laurentius_Nicolai_Norvegus [dostęp: 13.12.2017].
- Nordisk Familjebok*, t. 5, Nordisk familjeboks förlags aktiebolag, Stockholm 1906.
- O’Malley J., *The Jesuits: A History from Ignatius to the Present*, A Sheed & Ward Book, Lanham (MD) 2014.

- Obirek S., *Antonio Possevino SJ i jego misja do Szwecji*, „Nasza Przeszłość” 1997, nr 88, s. 91–108.
- Pettegree A., *Europe in the Sixteenth Century*, Blackwell Publishing, Oxford 2007.
- Piechnik L., *Dzieje Akademii Wileńskiej: Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Rzym 1983.
- Ratio studiorum, czyli Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego*, oprac. K. Bartnicka, T. Bienkowski, Ateneum, Warszawa 2001.
- Sinko T., *Boierus*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, PAU, Kraków 1936, s. 234–235.
- Tarvel E., *Gymnasium Dorpatense 1583–1625*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1990, t. 33, s. 17–26.
- Westerlund H., *Laurentius Norvegus*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, znaczenie*, red. S. Archemczyk, J. Gusowski, J. Jezierski, Hosianum, Olsztyn 2005, s. 371–378.
- Zielonka R., *Rola alumnatu papieskiego w Braniewie w próbach rekatolicyzacji Skandynawii w XVI i XVII wieku*, „Rocznik Elbląski” 2016, t. 27, s. 87–124.
- Żak A., *Bojer*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1985, kol. 742.

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Dr hab. Jerzy Kochanowicz, prof. DSW
Dolnośląska Szkoła Wyższa
Wydział Nauk Pedagogicznych
e-mail: jerzy.kochanowicz@dsw.edu.pl